

УДК 657

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІДПРИЄМСТВ

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF ACCOUNTING OF ENTERPRISE OBLIGATIONS

**ЛЯШЕНКО А.Р., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти*,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка**

Метою статті є обґрунтування напрямів удосконалення обліку зобов'язань, у тому числі розрахунків з постачальниками та підрядниками, з метою раціональної їх організації та ефективного управління рівнем заборгованості.

В статті розглянуто та досліджено сутність понять зобов'язання, заборгованість, розрахунки, визначено проблеми в обліку та важливість кредиторської заборгованості як окремого об'єкта. Зроблено висновок, що існує ряд недоліків в організації та методиці обліку зобов'язань, у тому числі розрахунків з постачальниками та підрядниками. Запропоновано зміни до плану рахунків щодо поточних зобов'язань, субрахунки другого порядку до рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», що посилять аналітичну складову даних бухгалтерського обліку, його інформативність, дієвість контролю за зобов'язаннями підприємства. Для оцінки реального стану кредиторської заборгованості підприємства, її якісного складу обґрунтовано доцільність внесення зміни до статті балансу (звіту про фінансовий стан) «Поточна кредиторська заборгованість за:». Визначено, що в управлінському обліку і дебіторську, і кредиторську поточні заборгованості необхідно групувати за відповідними строками непогашення, що буде сприяти налагодженню ефективної системи управління ними, своєчасному попередженню порушення термінів їх сплати.

Ключові слова: зобов'язання, кредиторська заборгованість, дебіторська заборгованість, рахунки бухгалтерського обліку, баланс.

The purpose of the article is to substantiate the areas of improvement of accounting for liabilities, including settlements with suppliers and contractors, in order to rationally organize them and effectively manage the level of debt.

The article considers and investigates the essence of the concepts of liabilities, debts, and calculations, identifies problems in accounting and the importance of accounts payable as a separate object. It is concluded that there are a number of shortcomings in the organization and methodology of accounting for liabilities, including settlements with suppliers and contractors. Changes to the chart of accounts for current liabilities, sub-accounts of the second order to account 63 "Settlements with suppliers and contractors", which will strengthen the analytical component of accounting data, its informativeness, the effectiveness of control over the liabilities of the enterprise. To assess the real state of accounts payable of the enterprise, its qualitative composition, the expediency of making changes to the balance sheet item (statement of financial position) "Current accounts payable for:" is substantiated. It is determined that in management accounting both receivables and payables current debts should be grouped by appropriate maturities, which will contribute to the establishment of an effective management system, timely prevention of violations of their payment deadlines.

Key words: liabilities, accounts payable, receivables, accounts, balance sheet.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Фінансово-господарська діяльність підприємств неможлива без системи розрахунків, яка генерує виникнення різних видів заборгованостей. Розрахунки мають постійно діючий, динамічний характер, потребують певних управлінських впливів, що вимагає відповідної економічної інформації, провідна роль у загальній сукупності якої належить обліковій інформації. При цьому, особливо в період кризи неплатежів, за високого рівня питомої ваги простроченої заборгованості, актуалізуються питання управління дебіторською та кредиторською заборгованістю. Вирішення завдань фінансового менеджменту значною мірою визначається якістю організації і досконалістю методології бухгалтерського обліку, який покликаний забезпечити користувачів всіх рівнів управління

*Науковий керівник – Маренич Т.Г., д.е.н., професор

повною, достовірною та неупередженою інформацією про зобов'язання.

Відсутність системного підходу до організації та методичного забезпечення бухгалтерського обліку, як джерела звітної інформації, негативно впливає на загальний рівень управління фінансово-господарською діяльністю підприємств. У зв'язку з цим вибір теми дослідження та його цільова спрямованість є надзвичайно актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню облікових аспектів розрахункових операцій присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, таких як Барановської О. С. [5], Безкоровайної Л.В. [6], Демченко Я.М., Прохорової В.М. [7], Зеленко С.В. [8], Коблянської І.О., Коблянської Г.Ю., Гребенчук Ж.В. [9], Маренич Т.Г. [10], Сирцевої С.В., Щербак М.М. [11], Шендригоренко М.Т., Ротозенко Ю.В. [12] та інших. Разом з тим, вивчення наукових праць та практика господарської діяльності свідчать про те, що деякі з теоретичних положень щодо трактування сутності розрахунків, заборгованості та зобов'язань є дискусійними, а ряд важливих аспектів їхньої організації та методики бухгалтерського обліку потребують удосконалення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення та обґрунтування напрямів удосконалення обліку зобов'язань, у тому числі розрахунків з постачальниками та підрядниками, з метою раціональної їх організації та ефективного управління рівнем заборгованості.

Виклад основного матеріалу дослідження. В бухгалтерському обліку в контексті розрахунків використовуються різні терміни: заборгованість; дебіторська заборгованість; кредиторська заборгованість; зобов'язання; фінансове зобов'язання тощо. Однак, в діючих нормативних документах перевага віддається поняттю «зобов'язання». Так, в НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» дається таке визначення: зобов'язання – заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди [1].

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про зобов'язання та її розкриття у фінансовій звітності за національними вимогами визначає Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» [2]. Зокрема, в ньому зазначено, що зобов'язання визнається, якщо його оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення. Якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню, то його сума включається до складу доходу звітного періоду.

Концептуальна основа фінансової звітності так трактує даний термін: зобов'язання – теперішня заборгованість суб'єкта господарювання, яка виникає внаслідок минулих подій і погашення якої, за очікуванням, спричинить вибуття із суб'єкта господарювання ресурсів, котрі втілюють у собі майбутні економічні вигоди [3]. Основна характеристика зобов'язання полягає в тому, що суб'єкт господарювання має теперішню заборгованість. Зобов'язання – це обов'язок чи відповідальність діяти або робити певним чином. Зобов'язання можуть мати юридичну силу внаслідок контрактних зобов'язань або законодавчих вимог. Як правило, так буває, коли йдеться, наприклад, про кредиторську заборгованість за отримані товари та послуги. Але зобов'язання також виникають у результаті повсякденної ділової практики, коли існують традиції та бажання підтримувати добрі ділові стосунки або діяти справедливо. Якщо, наприклад, суб'єкт господарювання вирішує змінити політику і виправити недоліки своєї продукції, які виявилися після закінчення гарантійного строку, суми очікуваних витрат щодо вже реалізованих товарів вважатимуться зобов'язанням суб'єкта господарювання.

Концептуальна основа фінансової звітності вимагає розрізняти існуючі та майбутні зобов'язання. Рішення управлінського персоналу суб'єкта господарювання придбати активи в майбутньому саме собою не веде до виникнення зобов'язання. Як правило, зобов'язання виникає тільки тоді, коли актив отримано або коли суб'єкт господарювання укладає невідомну угоду придбати актив. В останньому випадку невідомність угоди означає, що економічні наслідки невиконання зобов'язання, наприклад, у зв'язку зі штрафними санкціями, не дадуть суб'єктові господарювання можливості уникнути вибуття ресурсів на користь іншої сторони.

Погашення існуючого зобов'язання, як правило, означає, що суб'єкт господарювання

відає ресурси, які втілюють економічні вигоди, з метою задоволення претензій іншої сторони. Погашення існуючого зобов'язання може здійснюватися різними способами, наприклад, шляхом: сплати грошових коштів; передачі інших активів; надання послуг; заміни даного зобов'язання іншим зобов'язанням; перетворення даного зобов'язання на власний капітал. Зобов'язання може бути погашене й іншим шляхом, наприклад, якщо кредитор відмовляється від своїх прав або позбувається їх.

Зобов'язання виникають у результаті минулих операцій або інших минулих подій. Так, наприклад, придбання товарів і отримання послуг призводить до виникнення кредиторської заборгованості (якщо вони не були попередньо сплачені або сплачені після доставки), а одержання позики банку призводить до зобов'язання повернути її. Суб'єкт господарювання може також визнавати зобов'язанням майбутні знижки, основані на щорічних закупках покупців; у такому випадку реалізація товарів у минулому є операцією, внаслідок якої виникає зобов'язання.

Окремі зобов'язання можуть значною мірою вимірюватися тільки із застосуванням попередніх оцінок. Деякі суб'єкти господарювання можуть вважати такі зобов'язання забезпеченнями. В окремих країнах такі забезпечення не визнаються як зобов'язання, оскільки концепція зобов'язання визначена вузько й охоплює тільки ті суми, котрі можуть бути визначені без застосування попередніх оцінок. Отже, якщо забезпечення містить існуюче зобов'язання і відповідає респіт визначення, воно розглядається як зобов'язання, навіть якщо його сума має бути попередньо оцінена. Прикладом є забезпечення платежів, що мають бути зроблені згідно з існуючими гарантіями та забезпеченням пенсійних зобов'язань [3].

В той же час з метою бухгалтерського обліку зобов'язання згідно з П(С)БО 11 поділяються на: довгострокові; поточні; непередбачені зобов'язання; доходи майбутніх періодів [2].

Як видно, з позиції бухгалтерського обліку поняття «зобов'язання» і «заборгованість» тотожні. Згідно з МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» фінансове зобов'язання – будь-яке зобов'язання, котре є контрактним зобов'язанням, зокрема, передати кошти чи інший фінансовий актив іншому суб'єкту господарювання. Поширеними прикладами фінансових зобов'язань за МСФЗ, які являють собою контрактне зобов'язання сплачувати грошові кошти в майбутньому, є:

- а) торговельна кредиторська заборгованість;
- б) векселі до сплати;
- в) позики до сплати;
- г) облігації до сплати.

Кредиторська заборгованість – сума заборгованості підприємства кредиторам на певну дату. Кредитори – юридичні та фізичні особи, яким внаслідок минулих подій підприємство заборгувало певні суми коштів, їхніх еквівалентів або інших активів.

Створення цілісної та ефективної системи бухгалтерського обліку неможливе без застосування такого специфічного елементу як облікова політика. Законодавство України визначає облікову політику як сукупність принципів, методів та процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності, та встановлює обов'язковість її розробки підприємствами. Звичайно, що кожне підприємство формує облікову політику з урахуванням специфіки своєї діяльності. Аналіз наказів про облікову політику підприємств свідчить про те, що частіше в них щодо зобов'язань зазначають період проведення інвентаризації розрахунків та рідше – порядок відображення авансів в системі рахунків бухгалтерського обліку.

Важливим питанням також є побудова робочого плану рахунків, відносно якого національне законодавство припускає самостійність підприємств при обранні набору аналітичних ознак. Аналіз діючого плану рахунків показав, що перш ніж організувати аналітичний облік, необхідно усунути недоліки в синтетичному, а саме: при групуванні рахунків для обліку розрахунків за класами в основу має бути покладена їх економічна сутність та класифікація. Існуючий план рахунків спрямований на облік дебіторської та кредиторської заборгованості як об'єктів бухгалтерського обліку, не враховуючи того, що заборгованість це лише статичний стан розрахункових операцій; а також те, що ці операції відбуваються щоденно і, звичайно, повинні відобразитись в обліку, а заборгованість представляють у фінансовій

звітності лише на визначену дату. Оскільки об'єктом бухгалтерського обліку слід вважати розрахунки, необхідно удосконалити план рахунків для обліку зобов'язань.

Аналіз діючої практики відображення на бухгалтерських рахунках розрахункових операцій з різними підприємствами (покупцями і замовниками, постачальниками та підрядниками, іншими підприємствами) показав, що суб'єкти господарювання майже не використовують такі субрахунки: 681 «Розрахунки за авансами одержаними»; 371 «Розрахунки за виданими авансами». Крім того, для обліку певних операцій в Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій не передбачено чіткої відповіді. Так, наприклад, на субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» ведеться облік розрахунків за іншими операціями, облік яких не відображається на інших субрахунках рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами», зокрема розрахунки за операціями, пов'язаними із здійсненням спільної діяльності (без створення юридичної особи), усі види розрахунків з працівниками (крім розрахунків за виплатами працівникам та з підзвітними особами), інші розрахунки. На субрахунок 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» ведеться облік операцій, які не передбачені для обліку на інших субрахунках рахунку 68 «Розрахунки за іншими операціями», а саме: з різними організаціями за операціями некомерційного характеру (учбовими та науково-дослідними закладами тощо); за іншими операціями [4]. Тобто, кожне підприємство повинно самостійно визначитися з тим, які розрахунки облічувати на зазначених субрахунках, враховуючи економічну сутність розрахункових операцій, та на яких із субрахунків (377 чи 685) вести облік розрахунків з різними дебіторами та кредиторами. При цьому можливими є три варіанти: для обліку дебіторської заборгованості використовувати субрахунок 377; для обліку кредиторської заборгованості використовувати субрахунок 685; для обліку одночасно дебіторської та кредиторської заборгованості використовувати або субрахунок 377, або 685. Це рішення слід записати в облікову політику підприємства [10, с. 618].

З метою посилення аналітичної складової даних бухгалтерського обліку, його інформативності необхідно внести такі зміни до плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій (табл. 1). Відповідно слід також внести корективи до Інструкції про його застосування щодо поточних (короткострокових) розрахунків.

Таблиця 1

Рекомендовані рахунки класу 6

Клас 6. Поточні зобов'язання (діючі рахунки)		Клас 6. Поточні зобов'язання (рекомендовані рахунки)	
Код	Назва	Код	Назва
60	Короткострокові позики	60	Короткострокові позики
61	Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	61	-
62	Короткострокові векселі видані	62	-
63	Розрахунки з постачальниками та підрядниками	63	Розрахунки з постачальниками та підрядниками
64	Розрахунки за податками й платежами	64	Розрахунки за податками й платежами
65	Розрахунки за страхуванням	65	Розрахунки за страхуванням
66	Розрахунки за виплатами працівникам	66	Розрахунки з оплати праці
67	Розрахунки з учасниками	67	Розрахунки з учасниками
68	Розрахунки за іншими операціями	68	Розрахунки з іншими кредиторами
69	Доходи майбутніх періодів	69	Доходи майбутніх періодів

До рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» доцільно, на наш погляд, відкрити такі субрахунки другого порядку:

- 1) 631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»:
 - 6311 «Заборгованість, за якою строк оплати не настав»;
 - 6312 «Заборгованість, не сплачена в строк»;
 - 6313 «Заборгованість, за якою минув термін позовної давності»;
- 2) 632 «Розрахунки з іноземними постачальниками»:

- 6321 «Заборгованість, за якою строк оплати не настав»;
- 6322 «Заборгованість, не сплачена в строк»;
- 6323 «Заборгованість, за якою минув термін позовної давності»;
- 3) 633 «Розрахунки з учасниками ПФГ»:
 - 6331 «Заборгованість, за якою строк оплати не настав»;
 - 6332 «Заборгованість, не сплачена в строк»;
 - 6333 «Заборгованість, за якою минув термін позовної давності».

До рахунка 68 «Розрахунки з іншими кредиторами» пропонуються такі субрахунки:

- 680 «Розрахунки, пов'язані з необоротними активами та групами вибуття, утримуваними для продажу»;
- 681 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями»;
- 682 «Внутрішні розрахунки»;
- 683 «Внутрішньогосподарські розрахунки»;
- 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»;
- 685 «Короткострокові векселі видані»;
- 686 «Розрахунки за іншими операціями».

Для відображення в обліку розрахунків на умовах передоплати пропонується не використовувати субрахунки 681 «Розрахунки за авансами одержаними» та 371 «Розрахунки за виданими авансами», а вести облік лише за допомогою рахунків 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» та 68 «Розрахунки з іншими кредиторами». Доцільність використання такої методики підтверджено тим, що кількість бухгалтерських записів в цьому разі зменшується принаймні на одну, що за рік дає економію в обсязі 2,5 робочих дня, а в перерахунку на мінімальну заробітну плату з 01 вересня 2020 р. у погодинному розмірі – 73 грн. заробітної плати одного працівника бухгалтерії на одному підприємстві.

З метою посилення аналітичної цінності балансу, його інформативності, порівнянності показників, надання можливості користувачам фінансової звітності оцінити реальний стан кредиторської заборгованості підприємства, її якісний склад доцільно внести зміни до статті балансу (звіту про фінансовий стан) «Поточна кредиторська заборгованість за:» (табл. 2). Аналогічно пропонуємо здійснити розподіл і для дебіторської заборгованості по рядку 1125 «Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги».

Таблиця 2

Пропозиції до статей балансу (звіту про фінансовий стан)

Діючі статті балансу		Рекомендовані статті балансу	
назва	код	назва	код
Поточна кредиторська заборгованість за:		Поточна кредиторська заборгованість за:	
довгостроковими зобов'язаннями	1610	довгостроковими зобов'язаннями	1610
товари, роботи, послуги	1615	товари, роботи, послуги	1615
-		у тому числі не сплачена в строк	1616
розрахунками з бюджетом	1620	розрахунками з бюджетом	1620
у тому числі з податку на прибуток	1621	у тому числі з податку на прибуток	1621
розрахунками зі страхування	1625	розрахунками зі страхування	1625
розрахунками з оплати праці	1630	розрахунками з оплати праці	1630
-		у тому числі не сплачена в строк	1631

Для здійснення дієвого контролю та поліпшення управління зобов'язаннями в системі управлінського обліку, надання можливості оцінити на будь-який час реальний стан заборгованості підприємства, і дебіторську, і кредиторську поточну заборгованість слід групувати за строками непогашення. Можна запропонувати такі групи в залежності від часу існування тієї чи іншої заборгованості: до 3 місяців; від 3 до 6 місяців; від 6 до 12 місяців. Визначені періоди спостереження забезпечать своєчасність прийняття ефективних управлінських рішень щодо зменшення боргів та зобов'язань.

Висновки. Отже, основна характеристика зобов'язання в бухгалтерському обліку полягає

в тому, що підприємство має теперішню заборгованість (контрактне зобов'язання). Аналіз діючої практики підприємств показав, що існує ряд недоліків в організації та методиці обліку зобов'язань, у тому числі розрахунків з постачальниками та підрядниками. Запропоновані зміни до плану рахунків щодо поточних зобов'язань посилять аналітичну складову даних бухгалтерського обліку, його інформативність. До рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» доцільним вважається відкриття субрахунків другого порядку, що забезпечить дієвість контролю та поліпшення управління зобов'язаннями, а також реальну оцінку кредиторської заборгованості підприємства.

З метою посилення аналітичної цінності балансу, його інформативності, порівнянності показників, надання можливості користувачам фінансової звітності оцінити реальний стан кредиторської заборгованості підприємства, її якісний склад пропонується внесення зміни до статті балансу (звіту про фінансовий стан) «Поточна кредиторська заборгованість за».

В управлінському обліку і дебіторську, і кредиторську поточні заборгованості необхідно групувати за відповідними строками непогашення, що буде сприяти налагодженню ефективної системи управління ними, своєчасному попередженню порушення термінів їх сплати.

Література.

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затв. наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00#Text>
3. Концептуальна основа фінансової звітності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009#Text
4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>
5. Барановська О. С. Оцінка ефективності дебіторської і кредиторської заборгованості. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія: «Фінанси і кредит». 2010. Вип. 1. С. 53-58.
6. Безкоровайна Л.В. Особливості бухгалтерського обліку дебіторської і кредиторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній практиці. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5310>
7. Демченко Я.М., Прохорова В.М. Шляхи вдосконалення обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2014. Вип. 1 (28). С.96-108.
8. Зеленко С.В. Обліково-аналітичне забезпечення управління кредиторською заборгованістю за товари, роботи та послуги. *Економічні науки*. 2014. № 11(41). С. 65–71.
9. Коблянська І.О., Коблянська Г.Ю., Гребенчук Ж.В. Методика обліку і аудиту розрахунків підприємства з постачальниками і підрядниками. *Modern economics*. 2017. № 3. С. 78-87.
10. Маренич Т.Г. Бухгалтерський облік в агроформуваннях: [Підручник] / За ред. В.Я. Амбросова. [2-е вид., допов. і перероб]. К.: ВД «Професіонал», 2005. 896 с.
11. Сирцева С.В., Щербак М.М. Напрями вдосконалення обліку, аналізу та аудиту розрахунків із контрагентами. *Глобальні та національні проблеми економіки: Електронне наукове видання*. 2016. № 14.
12. Шендригоренко М.Т., Ротозеєнко Ю.В. Облік і внутрішній аудит розрахунків з постачальниками та підрядниками. *Міжнародний міждисциплінарний науковий журнал «ЛОГОЗ. Мистецтво наукової думки»*. 2019. № 8. С. 26-30.

